

3. Васильев В.Л.Юридическая психология. – Москва, 1991. – С. 122-132.
4. Ленк Х. Ответственность в технике, за технику, с помощью техники.-М.: Прогресс, 1982. – 376 с.
5. Макаров В.В. Избранные лекции по психотерапии. – М.: Академический проект, Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 416с.
6. Морозов А. В. Деловая психология: Курс лекций. Учебник для высших и средних специальных учебных заведений. – СПб.: Издательство Союз, 2000. – 296 с.
7. Мясищев В.Н. Структура личности и отношения человека к действительности. – М.: Прогресс, 1987. – 36 с.
8. Ников Г.П. Жизненное самоопределение как педагогическая проблема // Вопросы самоопределения личности и ее активности. – Уфа, 1985. – 58 с.
9. Радул В.В. Фактори соціальної зрілості студентів педвузів: Навчальний посібник із спецкурсу для студентів педвузів. – Київ, 1994. – 144 с.
10. Сухомлинский В.О. Выбранные творения. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Радянська школа, 1977. – 672 с.
11. Чирков А.П. Ответственность в системе права: Учебное пособие – – Калининград: Калинингр. ун-т. 1996. – 77 с.
12. Яковлев Б.С. Ответственность как фактор регуляции поведения личности // Научное управление обществом. – 1975. – Вып. 9. – 120 с.
13. Berne, E. (1976). Classification of positions. Transactional Analysis Bulletin Selected Articles from Volumes 1 through 9, 3. San Francisco: TA Press. (Original work published 1962).
14. Ernst, F. H., Jr. (1971). The OK corral: The grid for get-on-with. Transactional Analysis Journal, 1(4), 33-42.]
15. Ian Stewart, Vann Joines. TA Today (Part IV) Lifespace Publishing. Nottingham and Chappel Hill, 1987)
16. Jonas H. The Imperative of Responsibility (in search of an Ethics for the Technological Age).- Chicago & London: The University of Chicago Press, 1984.-255p.
17. Transactional Analysis Journal, Volume 24, Number 4(October 1994), p. 269-276.

УДК 378.147

Юринець О.О.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПЕДКОЛЕДЖУ

***Анотація.** У статті теоретично обґрунтовано умови, дотримання яких під час організації навчального процесу в педколеджі, забезпечує формування педагогічної відповідальності, чим позитивно впливає на якість професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.*

***Анотация.** В статье теоретически обоснованы условия, соблюдение которых во время организации учебного процесса в педколеджі, обеспечивает формирование педагогической ответственности, чем положительно влияет на качество профессионально педагогической подготовки будущих учителей.*

***Annotation.** The article tray formulate thi: conditions, following of which during the organization of a teaching, process in a professional school provides the forming of a professional respnsibilities – pedagogic knowledge, which positively interest the quality of their pedagogical training.*

Практична реалізація завдань сучасного суспільства залежить насамперед від учителя як носія духовного, інтелектуального та культурного потенціалу, що детермінує розвиток людини і суспільства як сьогодення, так і майбутнього. З урахуванням означених потреб постала гостра необхідність формування високопрофесійного, компетентного вчителя нової генерації, який змінив би сенс і характер професійно-педагогічної діяльності відповідно до вимог оновленої школи.

Проблема подальшого вдосконалювання якості підготовки педагогічних кадрів особливо актуальна у світлі вимог Болонського процесу. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є формування педагогічної відповідальності у майбутніх учителів початкової ланки.

Завдання даної статті розкрити основні педагогічні умови формування професійної відповідальності студентів педколеджу в процесі організації навчально-пізнавальної діяльності.

Педагогічна відповідальність як важливий показник професіоналізму вчителя й засіб самореалізації його особистості в педагогічній діяльності не формується стихійно. Процес її формування досить складний і динамічний. Не завжди й не кожна складова педагогічної підготовки позитивно впливає на розвиток педагогічної відповідальності у студентів педколеджу. Цінність і значимість педагогічної відповідальності в професійному становленні студентів визначається наявністю інтересу до знань, який служить механізмом, що забезпечує розвиток майбутнього вчителя, відкритого до змін і творчого пошуку, дослідженню динамічності педагогічного процесу й швидкомінливої особистості школяра. Дія цього механізму обумовлена сукупністю педагогічних умов, дотримання яких при організації навчально-пізнавальної діяльності стимулює розвиток відповідальності студентів й підвищує її роль у професійному рості майбутніх учителів.

Ще Ю.К. Бабанський стверджував, що „ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він проходить” [1, 78].

Цю ж думку розвиває Л.В. Кондрашова, яка вважає, що „у процесі професійного становлення майбутнього вчителя важливо забезпечити такі умови, у яких він міг би стикатися з розмаїттям педагогічних ситуацій, необхідністю пошуку виходу з них, ухваленням оптимального рішення” [4, 99].

Проблема пошуку умов, що стимулюють зростання рівня професіоналізму майбутнього вчителя, у тому числі й педагогічної відповідальності як важливої його характеристики, хвилювала багатьох учених. Цим можна пояснити розмаїття підходів до її рішення й відсутність єдиного трактування суті поняття „умова” як педагогічної категорії.

Умови формування різних характеристик педагогічного професіоналізму досліджувалися досить ґрунтовно. Так, М.І. Дьяченко, Л.О. Кандилович, В.А. Пономаренко, обґрунтовуючи умови формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, виділяють внутрішні й зовнішні умови. До їхнього числа вони відносять: „зміст завдань, їхні труднощі, новизну, творчий характер; обстановку діяльності, приклад поведінки тих, хто оточує; особливості стимулювання дій і результатів; мотивацію, прагнення до досягнення того чи іншого результату; оцінку ймовірності його досягнення; самооцінку власної підготовленості; стан здоров'я й фізичне самопочуття; уміння контролювати й регулювати рівень свого стану готовності; уміння самоналаштуватися, створювати оптимальні внутрішні умови для майбутньої діяльності” [3, 35]

С.І. Головаха та Н.В. Паніна вважають, що готовність майбутніх педагогів до співпраці з учнями залежить від трьох умов: 1) знання норм і правил поведінки, характерних для ситуації діалогу, у який вступає вчитель; 2) уміння підкорити свою поведінку цим правилам (часто всупереч безпосередньо емоціям і спонуканням); 3) уміння допомогти іншому прийти до згоди, якщо його поведінка дещо не відповідає вашому уявленню про належне. Крім того, необхідно виявляти інтерес до особистості учня, тому що важко уявити педагога, здатного навчити своїх вихованців „без власної емоційної участі у взаєминах з ним” [2, 25].

Аналіз робіт з теоретичного обґрунтування умов, що позитивно впливають на процес професійного становлення майбутніх фахівців та формування педагогічної відповідальності, дозволяє стверджувати про те, що їхні автори концентрують свою увагу на різних аспектах, виділяючи при цьому групу умов, що дозволяють оптимально організувати навчальний процес у різних типах педагогічної школи; групу умов, що стимулюють становлення професійних якостей особистості студентів, і групу умов, пов'язаних з вимогами, що висувуються до особистості викладача, який організує педагогічний процес і керує ним.

У своєму дослідженні ми виходили з того, що процес формування педагогічної відповідальності буде успішним, якщо додати педагогічній підготовці особистісну спрямованість. Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що в основному при визначенні умов, що забезпечують результативність процесу професійного становлення

майбутніх вчителів, увага дослідників акцентувалася на дидактичних і методичних аспектах навчального процесу та удосконаленні методики й технології їхньої педагогічної підготовки. Ми думаємо, що доцільно виділити ті умови, які враховують індивідуально-психологічні особливості особистості студентів. Педагогічна підготовка повинна бути особистісно-орієнтованою, тобто враховувати внутрішні властивості, поведінкові акти, потреби й бажання, розвиток внутрішнього досвіду й самосвідомості студентів.

Результативність формування педагогічної відповідальності багато в чому визначається сукупністю умов, що забезпечують його особистісно-орієнтовану спрямованість. Духовний розвиток майбутнього вчителя, збагачення його інтелектуального багажу, виявлення творчих здібностей ще не повною мірою привертає увагу викладачів. Умови роботи педагогічного закладу недостатньо сприяють тому, щоб кожен студент був спроможний осягти особливості власної особистості, мати можливість довідатися про самого себе, перейнятися самоповагою до себе. Ще І.І. Мечніков вважав, що „... людина повинна присвятити велику частину свого існування повному розвитку власної особистості” [6, 251].

Кожна людина має здатність до самовдосконалення, тому однією з умов формування педагогічної відповідальності та постійна динаміка її розвитку є своєчасний облік самоактуалізації особистості студентів педколеджу.

Самоактуалізація розуміється як постійний розвиток і практична реалізація можливостей студентів у процесі навчально-педагогічної діяльності. В оцінках викладачів в основному домінує опис успішності просування студентів у навчальному процесі й досить обмежено представлений спектр їхнього особистісного прояву. Ціннісне ставлення до студента пов'язане з повагою його прав, свобод, особистісного суверенітету, з орієнтацією на розвиток його індивідуальності, на становлення його як суб'єкта не тільки навчальної діяльності, але й спілкування, різноманітних соціальних проявів. У розвитку суб'єктності майбутнього вчителя істотне місце займає виразність таких якостей його особистості, як відповідальність, ініціатива, критичність, рефлексивність, готовність до самостійного професійного вибору.

Аналіз педагогічної практики дозволяє стверджувати, що значна частина викладачів сприймає критичність, самостійність, незалежність суджень студентів як недоліки, що заважають реалізації запланованого ними ходу навчального процесу. На нашу думку, процес формування педагогічної відповідальності тісно пов'язаний перш за все із гнучкістю, самостійністю, оригінальністю, творчими характеристиками розумових процесів студентів. Ми акцентували проблему формування критичного мислення студентів при вивченні педагогічних дисциплін як одну з умов стимулювання їхнього інтересу до педагогічної теорії. Стимулювання критичного мислення майбутніх педагогів допомагає їм швидко орієнтуватися у величезній кількості педагогічної інформації, уникати звичних стереотипів, не бути пасивним ретранслятором педагогічних постулатів і бути відповідальним за підготовку до професійної діяльності.

Важливо, щоб кожен студент мав можливість активно включитися в пізнавальний процес у відповідності до навчальних мотивів і потреб, настанов та ціннісних орієнтацій. Основна вимога – це створення позитивної мотивації навчальної діяльності як важливої умови формування педагогічної відповідальності. Реалізація мотивів спонукає до постановки конкретних цілей педагогічної підготовки студентів. Ще Н.Ф. Талізін вважала, що „мотив спонукає людину ставити й досягати різних цілей, виконувати відповідні дії. Мотив дозволяє відповісти на запитання: чому ми виконуємо ті або інші дії, чому робимо ті чи інші вчинки” [9, 59].

Дослідження Г.С. Костюка; А.Н. Леонтєва; А.К. Маркової; С.Л. Рубінштейна; Г.І. Щукіної підтверджують наявність безпосереднього зв'язку й обумовленості результатів навчальної роботи від характеру мотивації. У їхніх роботах мотив визначається як внутрішній стимул до дії. Пізнавальні інтереси й потреби, як складові мотивації, виникають за умови, якщо навчальний процес має особистісний зміст, тобто створення для кожного його учасника перспективи професійного росту й волі вибору навчальних завдань, імпровізації й самодіяльності при програванні навчальних ролей. Через особистісний зміст педагогічної діяльності можна домогтися оптимального сполучення педагогічної теорії й практики, суб'єктивного й об'єктивного знання й досвіду, усвідомити причини навчальних труднощів і знайти способи виходу із надскладних ситуацій. Особистісний зміст педагогічної підготовки,

що інтерпретується, обов'язково припускає самопізнання й повноцінне „проживання” цього процесу. У процес організації навчально-пізнавальної діяльності необхідно стимулювати позитивну мотивацію студентів, внутрішні спонукання їхньої активної участі в пошуку вирішення педагогічних проблем і виходу із ситуацій професійної спрямованості. Позитивна мотивація виникає в тому випадку, якщо дидактична мета, що впливає із зовнішніх факторів, що впливають на свідомість студентів, сприймається ними як особистісно значима.

Умовою, що забезпечує динаміку педагогічної відповідальності в позитивну сторону, можна вважати безперервний процес рефлексії, що трактується, як комплексна розумова здібність до постійного аналізу й оцінки кожного кроку професійної діяльності. Тому успіх формування педагогічної відповідальності визначається тим, наскільки засвоєння знань і набуття практичного досвіду в процесі навчально-пізнавальної діяльності студентів носить рефлексивний характер. Важливо не стільки модернізувати застарілий зміст і методи його засвоєння, скільки забезпечувати студентам можливість у навчальній роботі розвивати рефлексивні здібності, від рівня та якості яких багато в чому залежить стійкість педагогічної відповідальності. Навчальна діяльність, побудована на принципах рефлексії, і в більшій мірі відображає специфіку професійної діяльності вчителя та її можливості у формуванні відповідальності. Рівень сформованості педагогічної відповідальності багато в чому буде залежати від того, як будуть відпрацьовуватися в ході підготовки рефлексивні дії студентів, спрямовані на забезпечення єдності педагогічної теорії й практики, нагромадження педагогічного досвіду майбутнього вчителя. Рефлексія – це не певна сукупність знань, її не можна передати, її можна лише стимулювати та розвивати.

Мета педагогічної підготовки повинна забезпечити таку пізнавальну діяльність, яка б задовольняла професійно-педагогічні потреби студентів, забезпечувала б цілеспрямованість і взаємозв'язок у реалізації мотивів, що буде служити основою формування педагогічної відповідальності. Мета повинна відображати у своєму змісті, насамперед, єдність теорії й педагогічної практики.

Педагогічна відповідальність можлива у тому випадку, якщо має місце в процесі професійної підготовки студентів активна взаємодія та інтеграція теоретичних знань і досвіду педагогічної роботи. І навпаки, її рівень буде знижуватися, якщо в навчальному процесі має місце прагнення викладача пересадити в голови студентів вихоплені з потоку педагогічної реальності готові зразки вирішення професійно спрямованих завдань. Таким чином, низький рівень педагогічної відповідальності пояснюється тим, що не формується готовність студента і його здатність усвідомлювати практичне значення професійних знань, потреба в їхньому використанні при розв'язанні різноманітних і завжди нестандартних завдань шкільного життя.

Важливою умовою, що стимулює стійкість педагогічної відповідальності, є взаємодія педагогічних знань і досвіду в професійному становленні студентів. Традиційні моделі педагогічної підготовки нівелюють інтерес студентів до майбутньої професійної діяльності в тому випадку, якщо ігнорується їхній власний досвід, коли вони залучаються до чужого досвіду, що нав'язаний ззовні й психологічно необґрунтований, особистісно неусвідомлений. В основі формування педагогічної відповідальності лежать не знання як результат засвоєння певного змісту, а індивідуально пережиті, суб'єктивні знання й не завжди усвідомлені моменти реальної педагогічної діяльності. У практиці ці два види знань являють собою основу формування педагогічної відповідальності, звільняють свідомість майбутнього учителя від відпрацьованих операцій у стандартних та нестандартних педагогічних ситуаціях. У процесі оволодіння цими видами знань важливо опиратися на пошукову активність студентів.

Майбутнім учителям початкової школи в рамках професійної підготовки необхідно дати цілісне подання про систему педагогічних знань і вмінь їх використання у розв'язанні практичних, професійно-педагогічних завдань. Цикл підготовки студентів у педколеджі спрямований на обґрунтування цілісності педагогічного процесу, розкриття сукупності вмінь і навичок міжособистісних відносин у системі „вчитель – учень”, „учень – клас”, „учень – учень”, педагогічних засобів, що забезпечують становлення відповідальної, творчої індивідуальності майбутнього вчителя. Метою підготовки студентів у педколеджі є не тільки засвоєння теоретичних основ навчально-виховного процесу, оволодіння педагогічною технікою його здійснення й керівництва, але й через лекції, практичні й лабораторні заняття

формувані в студентів педагогічну відповідальність, що виступає основою їхнього професійного зростання.

Проте, далеко не будь-яка організація навчального процесу забезпечує стійкість формування педагогічної відповідальності студентів. У цьому плані не можна не погодитися з Л.В. Кондрашовою, яка вважає, що навчальний процес повинен розглядатися з позицій навчання як діяльності саморозвитку особистості студента. На її думку, до майбутнього фахівця необхідно підходити не тільки з урахуванням рівня його професійного становлення, але і його готовності до проектування розвивального освітнього середовища. „Важливо піклуватися про створення психолого-педагогічних умов для розвитку внутрішньо вільної, творчої особистості; формуванні позиції особистісного росту студентів, здатних до відповідального вчинку, вільного вибору, рефлексії й постійному збагаченню духовно-морального потенціалу власної особистості” [5, 77].

Якість підготовки студентів до педагогічної діяльності пов'язана не тільки з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і схильностей, їхньої творчої своєрідності й пізнавального досвіду, але й з використанням у педагогічному процесі дидактичних технологій, що стимулюють у майбутніх педагогів позитивну мотивацію до оволодіння обраною професією та впливають на формування педагогічної відповідальності.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процес-са. – М.: Просвещение, 1982. -192 с.
2. Головаха Е.И., Панина И.В. Психология человеческого взаимопонимания.-К.: Политиздат Украины, 1989.- 189 с.
3. Дьяченко М.И., Кандыбович Л. А., Пономаренко В.А. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект.- Минск; Университетское, 1985. – 206 с
4. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. – М.: Прометей, 1990. – 160 с.
5. Кондрашова Л.В. Процесс обучения в высшей школе. – Кривой Рог: КГПУ, 2001. —170 с.
6. Мечников И.И. Этюды оптимизма. – М.: Наука, 1982. – 318 с.
7. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М.: Просвещение, 1975. – 343 с.

УДК 378+796.011.1

Юрчук С.М.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЯ

Анотація. У статті описується роль фізичного виховання і спорту в соціалізації особистості студента у процесі дозвілля.

Аннотация. В статье описывается роль физического воспитания и спорта в социализации личности студента во время досуга.

Annotation. The article focuses on the influence of physical education and sport on students' socialization at their leisure time.

Кожна епоха народжує свій тип світогляду, нові знання, новий життєвий досвід, безперервно змінюють наші погляди на навколишній світ, на саму людину, на її місце у соціумі. За останні три сторіччя цивілізація досягла дивовижної могутності, і, щоб використовувати її з користю для людей, необхідні найрізноманітніші знання і те раціональне, що здобує сучасною наукою. Соціальної значущості набувають ті сфери життя суспільства, які безпосередньо пов'язані з освітою, вихованням, формуванням людини як особи з її соціалізацією.

Проблема соціалізації особистості – одна з найважливіших в соціології і неабияке місце займає в педагогіці. Згідно з теорією Е. Майнберга „соціалізацію у першому можна розглядати як феномен, що має відношення до взаємозв'язків між індивідумом і суспільством. Соціалізація відображає процес виховання людини в суспільство” [13, 64]. Цей